

Qloballaşma prosesinin təhsilə təsiri və müəllim fəaliyyətində preventiv tədbirlər

Müəllif **Afət Süleymanova**

Təhsil Nazirliyinin aparıcı məsləhətçisi, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru. Azərbaycan, Bakı. E-mail: a.suleymanova@edu.gov.az
<https://orcid.org/0000-0002-7078-5400>

Annotasiya

Tədqiqatda dünyada yaşanan proseslərin gənc nəsillərə təsiri araşdırılmışdır. Bu proseslərin təhsillə əlaqələri və dünyadakı təhsil sistemlərinə təsirləri öyrənilmiş, qabaqcıl təhsil təcrübəsi olan ölkələr tərəfindən məsələ baxımından atılan addımlar tədqiq edilmişdir. Beynəlxalq təşkilatların müxtəlif dövrlərdə dünyadakı təhsilin vəziyyəti ilə bağlı məruzələri öyrənilmişdir. Həmin həssas məqamlar barədə dünya alimlərinin tədqiqatları da tədqiq edilmişdir. Hər bir öyrənənə diferensial yanaşmaya heç zaman olmadığı qədər zərurət yarandığı müəyyən edilmişdir. 2009-2011-ci illərdə məzmunu və tədrisi texnologiyaları tərəfindən işlənib hazırlanmış «Təhsilin əsasları» adlı kurs çərçivəsində gələcək müəllimlərə tədris edilmiş bəzi məqamlar da məqalədə təqdim edilmişdir. Buraya sinfin idarə edilməsində və təlimin təşkilində diferensial yanaşmanın təşkili yolları daxildir. «Təhsilin əsasları» altı il ərzində ilkin pedaqoji təhsilin bakalavriat səviyyəsində integrativ kurs olaraq tədris edilmişdir. Təhsil sahəsində aparılan bu işlərlə bağlı beynəlxalq ekspertlərin fikirləri də nəzərdən keçirilmişdir. Hər bir öyrənənin potensial imkanlarının müəyyən edilməsi üçün müəllim tərəfindən aparılacaq tədqiqat metodları və vasitələri hazırlanmış və təqdim edilmişdir. Məktəb-ailə, müəllim-şagird əlaqələri və tədris-təlim prosesləri üçün texnologiyaların təkmilləşdirilməsinin zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Bu cür təhlillərdə çoxölçülülüyün əhəmiyyəti əsaslandırılmış, pedaqoji təhsildə məzmun və texnologiyada bu praktiki bacarıqların nəzərə alınması ilə bağlı təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər

Qloballaşmanın təhsilə təsiri, dünya təhsilində gedən proseslər, təhsilalanların potensial imkanları, pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarında şagirdyönlülük məsələləri.

DOI: 10.32906/AJES/686/2019.01.44

Məqaləyə istinad:

Süleymanova A. (2019) *Qloballaşma prosesinin təhsilə təsiri və müəllim fəaliyyətində preventiv tədbirlər*. «Azərbaycan məktəbi». № 1 (686), səh. 33–56.

Məqalə tarixçəsi: Göndərilib — 15.01.2019; Qəbul edilib — 17.03.2019

The impact of processes in the globalizing world on education and preventive activities of the teacher

Author **Afet Suleymanova**

PhD on the pedagogical sciences, leading advisor of the Ministry of Education of Azerbaijan Republic. E-mail: a.suleymanova@edu.gov.az
<https://orcid.org/0000-0002-7078-5400>

Abstract The effects of the processes in the globalizing world on the formation of the younger generation have been explored. Relationships these processes with education, and the influence of these processes on educational systems in the world have been studied. The steps taken in this regard by countries with advanced education experience in the world have been studied. The reports of international organizations about the state of education in the world at different times were studied, and scientific literature was studied. World scientists' research on these sensitive moments has also been studied. Some of the points that have been taught to future teachers within the framework of the «Fundamentals of Education» course, the content and teaching technologies developed by me in 2009-2011, have also been presented in the article. It includes differentiated approach and methods to manage a classroom and teaching-learning processes. This course has been introduced as an integrative course for six years in primary pedagogical education. The opinions of international experts on these issues of teacher education were also considered. Methods and means of research intended to be conducted by the teacher for the identification of the potential capacity of each student have been developed and presented. Have been developed technologies for building student-oriented school-family, teacher-student relationships, and teaching-learning processes. The importance of multidimensionality in such analyzes has been substantiated, suggestions on taking into account these practical skills in the content and technology of pedagogical education are given.

Keywords The effects of globalization on education, processes in world education, potential opportunities for learners, content and technology of pedagogical education, student-centered issues.

DOI: 10.32906/AJES/686/2019.01.44

To cite this article: Suleymanova A. (2019) *The impact of processes in the globalizing world on education and preventive activities of the teacher*. Azerbaijan Journal of Educational Studies. Vol. 686, Issue I, pp. 33–56.

Article history: Received — 15.01.2019; Accepted — 17.03.2019

Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra iqtisadi sahədə müstəqil siyasət aparmağa başlamışdır. Bu siyasətin başlıca istiqamətlərini bazar iqtisadiyyatına keçid və dünya iqtisadiyyatına integrasiya təşkil edir. 1994-cü ildə imzalanmış «Əsrin müqaviləsi», «Bakı – Tbilisi – Ceyhan» neft və «Bakı – Tbilisi – Ərzurum» qaz kəmərlərinin reallaşdırılması, «Bakı – Tbilisi – Qars» yeni dəmir yolu xətti layihəsinin həyata keçirilməsi istiqamətində atılmış uğurlu addımlar, tarixi İpək yolunun bərpasında ölkəmizin iştirakı Azərbaycanın dünya iqtisadi məkanına integrasiyası qloballaşmanın respublikamız qarşısında açdığı böyük perspektivlərin nəticəsi olmuşdur [Annex 2. Study on teacher education for primary and secondary education in six Eastern Partnership].

Bununla belə, dünyada qloballaşma vüsət aldıqca, Qərbin və Şərqlin tanınmış alimləri bu prosesin dünya xalqlarının həyatına təsirini, onun üstünlüklərini və boşluqlarını tədqiq edirlər. Ondan necə faydalanmağın və hansı məsələlərdə daha düşünülmüş addımlar atmağın yolları ilə bağlı tövsiyələr işləyib hazırlayırlar. Alimlərin bir qrupu hesab edir ki, bəzi məsələlərdə qloballaşmanın təsirlərini proqnozlaşdırmaq çətin olur. Müxtəlif mədəniyyətlərə aid yeniyetmə və gənclərin tərbiyəsinə televiziya, musiqi, internet, qida məhsulları vasitəsi ilə ardıcıl və sistemli şəkildə təsir göstərilir [Dasen, P. 2000, pp.17-49; Schlegel, A. 2001]. Tədqiqatçılar göstərir ki, hələ milli mədəniyyətlə bağlılığı zəif olan, milli tərbiyəni tam formalaşmamış yeniyetmələrin inanc, dil və mədəniyyətinə bu amillər daha sürətlə təsir edir [Arnett, J.J. 2000, pp.469-480; Côté, J.E. 2000, pp.85-116], gənc nəsli milli mənsubiyyət çaşqınlığı [Phinney & Baldelomar, 2011] ilə üz-üzə qoyur. Qloballaşma ilə əlaqəli olan belə vəziyyət psixopologiyalarla nəticələnir [Hermans, H.J.M., & Dimaggio, G. 2007, pp.31-61].

Dünyada baş verən ictimai-iqtisadi proseslər təhsilə də öz təsirini göstərir. Hər dəfə ayrı-ayrı cəmiyyətlərdə baş verən ciddi dəyişikliklər ictimai sifarişi müəyyənləşdirir. Hələ 1954-cü ildə İkinci Dünya müharibəsindən sonra dünyada gedən proseslərin təhsilə təsirini önə çəkən Hannah Arendt «Təhsildə böhran» («The Crisis in Education») məqaləsində bu sahədə baş verən böhranı ənənələrdə və cəmiyyətdə gedən böhranla əlaqələndirir. O, tərbiyəçilərin təhsildə rolunu və belə böhranlı şəraitdə onların vəzifələrini diqqətə çatdıraraq yazır: «Tərbiyəçinin vəzifəsi köhnəlik və yenilik arasında vasitəçi olmaqdan ibarətdir» [Hannah Arendt. 1954].

Filip Coombsun 1968-ci ildə yazdığı «Dünyada təhsil böhranı: Sistemin təhlili» əsərindən oxuyuruq: «Bu böhranın təbiəti «dəyişiklik», «harmoniya» və «bərabərsizlik» sözləri ilə səciyyələndirilə bilər. 1945-ci ildən bəri bütün ölkələrdə fantastik şəkildə ətraf mühit dəyişiklikləri yaşandı. Bu, elm və texnikada, iqtisadiyyatda və siyasətdə, demoqrafik və sosial strukturlarda eyni zamanda baş vermiş inqilabi dəyişikliklər idi. Təhsil sistemləri də olduqca sürətlə inkişaf etmiş və hər zamankından daha çevik olmuşdur. Bütün bunlara baxmayaraq, təhsildəki dəyişikliklər ətrafda baş verən dəyişikliklərlə ayaqlaşa bilmirdi. Təhsil sistemləri və ətraf mühit arasında baş verən bu uyğunsuzluq əksər ölkələrdə müşahidə olunur və təhsildə dünya böhranının əsasını təşkil edirdi» [Philip H.Coombs. 1968, pp.246]. Bu uyğunsuzluğun bir çox səbəbləri göstərilə bilər,

müəllif dördünün daha əsaslı olduğunu hesab edir: əhalinin təhsiləmə cəhdlərinin sürətlə artması, resursların kəskin çatışmazlığı, təhsil sistemlərinə xas ətalət, cəmiyyətlərin özlərində baş verən ətalət [Philip H.Coombs. 1968, pp. 4].

Bu gün cəmiyyətlər və mədəniyyətlərdə gedən dəyişikliklər, elm və texnologiyaların inkişafı, qloballaşmanın vüsət alması nəticəsində insanların həyat fəlsəfəsi kökündən dəyişir. Dəyişmiş cəmiyyətin, nəslin özünə müvafiq olan məktəbə ehtiyacı yaranır. Məktəbin bu ehtiyacları nə qədər qarşılaya bilməsi məsələsi alimlərin araşdırma mövzusu, müzakirə obyektidir. Bu gün, hətta qabaqcıl təhsil təcrübələri olan ölkələrdə təhsil böhranı yaşandığını bu sahədə tədqiqatlar aparan ən sanballı təşkilatlar da qeyd edir. Dünya Bankının rəsmi sahifəsində «Təhsil böhranı: məktəbdə olmaq öyrənmək anlamına gəlmir»¹ başlıqlı məqalədə yazılır: «Öyrənmə böhranının qalıcı olmasının böyük səbəblərindən biri, inkişaf etməkdə olan dünyada kimin öyrənmə bildiyi və kimin öyrənmə bilmədiyini haqqında təhsil sistemlərinin az məlumatlı olmasıdır. Gələcəkdə tələb olunacaq peşə və bacarıqların növləri haqqında dəqiq məlumatın olmaması səbəbindən məktəb və müəllim əsas oxu və yazı bacarıqlarından daha artıq bacarıqlar öyrətməlidirlər. Öyrənənlər məlumatları şərh etməyə, fikirlər formalaşdırmağa, yaradıcı olmağa, yaxşı ünsiyyət qurmağa, əməkdaşlıq etməyə və çevik olmağa alışqan olmalıdırlar». Elə həmin sahifədə «Dəyişiklik yaxşı müəllimlə başlayır» başlığı altında qeyd edilir: «Hər gün artan dəlillər onu təsdiq edir ki, təlim böhranının əsasında tədris böhranı durur. Şagirdlərin yaxşı oxuması üçün onlara yaxşı müəllimlər lazımdır. Bir çox təhsil sistemində az diqqət yetirilir: Müəllim nə bilir? Uşaqlara nə öyrədir?».

Miçigan Universitetinin Sosial Araşdırmalar İnstitutunda «Gələcəyin monitorinqi» layihəsi çərçivəsində² aparılan sorğunun nəticələri göstərir ki, sorğuya cəlb edilən yuxarı sinif şagirdlərinin 80 faizi narkotik maddədən, 50 faizi isə alkoqoldan istifadə edir. Amerikanın təhsil sistemindəki böhrana kömək edən və düzgün təhsilin əsasını müəyyənləşdirən müxtəlif amillər araşdırılarkən müəyyən edilmişdir ki, daha çox maliyyənin ayrılması heç də hər zaman bir məktəbin daha yaxşı şagirdlər yetirəcəyinə zəmanət vermir. ABŞ-ın Ohayo ştatının böyük büdcəsi olan Klivlend və kiçik büdcəsi olan Hudson məktəbləri müqayisə edilərkən aşkar olmuşdur ki, birinci məktəbdə hər 9 şagirdəndən biri təhsilini yarımçıq buraxdığı halda, ikinci məktəbin məzunlarının 90 faizi kollecə daxil olur. Tədqiqatçılar inanır ki, təhsilin məqsədi həyatda qazanmağı deyil, həyatı necə düzgün yaşamağı öyrətməkdən ibarətdir. Bu fikrə tam əks mövqedə duran Amerika Kommunist Partiyasının nümayəndələri də dünya təhsilində böhranın yaşandığını təsdiqləsə də, onun mövcudluğunun səbəbini fərqli şəkildə

¹ <https://www.worldbank.org/en/news/immersive-story/2019/01/22/pass-or-fail-how-can-the-world-do-its-homework>

² <https://rcg.org/realtruth/articles/164-aec.html>

ifadə edir. 2016-cı il 1 May bəyanatında «hazırda xalq təhsilinin hücum altında»³ olduğu, son illərdə proqramların, tədris, kadr və maddi ehtiyatların azalması ilə nəticələnən ağır büdcə kəsintilərinin normaya çevrildiyi şərh edilir.

Arnold M. Gallegos «İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə artan təhsil böhranı: inkişafa təsir edən hallar və yeni perspektivlər» sərlövhəli məqaləsində yazır: «Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr təhsil imkanlarını yaxşılaşdırmaq və genişləndirmək üçün təxminən üç onillik ərzində əldə etdikləri böyük uğurlarına baxmayaraq, təhsil böhranı ilə üzləşməkdə davam edirlər» [Arnold M. Gallegos. 1982. pp.15-21].

İnsanların tənhalaşması, bir-birinə laqeydləşməsi, ənənəvi ailə modellərinin dəyişməsi, boşanmaların artması, uşaq, yeniyetmə və gənclərin həyatına öz təsirini göstərir. Məktəbyaşlı yeniyetmələr arasında son zamanlar müşahidə edilən sui-qəsdlərin baş vermə səbəbi ictimaiyyətin müzakirə mövzusunə çevrilir, günahkarlar axtarılır. Valideynlər müəllimləri, müəllimlər valideynləri, uşaqlar hər ikisini, onların hamısı isə idarəçiləri günahlandırırlar. Baş verənlərin səbəbləri üzərində düşünmək və yaranmış vəziyyətdən çıxış yollarını müəyyənləşdirmək, günahkarı axtarmaqdan az əhəmiyyətli deyildir.

Dünya miqyasında müxtəlif dövrlərdə və müxtəlif əqidə sahiblərinin apardığı təhlillərdən belə qənaətə gəlmək olur ki, təhsil sahəsində istənilən nəticələrə nail olmaqda baş verən çətinliklərin əsas səbəblərindən biri dünyada gedən dəyişikliklərin sürətinin, aparılan islahatların sürətindən qat-qat artıq olmasıdır [Philip H.Coombs. 1968, pp.246]. Uğurlu təhsil, zamanı qabaqlamaq, bütün bilik, bacarıq və sərişələr baxımından ən azı 15-20 il sonraya hədəflənməkdir. Dünyada gedən sürətli dəyişikliklər nəzərə alınarsa, belə qənaətə gəlmək olar ki, birinci sinifdə təhsil alan uşaq məktəbi bitirən zaman hansı cəmiyyətdə yaşayacaqsas, o cəmiyyətin təhlillərə və elmi proqnozlara əsasən müəyyənləşdirilmiş xüsusiyyətləri təhsilin hədəflərini şərtləndirən əsas amillər hesab edilməlidir. Yəni təhsil yalnız bu günün deyil, 15-20 və daha çox illər sonra mövcud olacaq cəmiyyətlərin ehtiyaclarına köklənməlidir. Bunun üçün isə təhsil siyasətini müəyyən edən bütün qanunverici sənədlərin də zamanı qabaqlaması zəruri şərtidir. Bundan da irəli gələrək bütün icra sənədləri, təhsilin bütün səviyyələrinin məzmunu və hər səviyyədə məzmunu tətbiq edəcək pedaqoji heyətin hazırlığı, həm ümumi, həm də ali təhsil müəssisələrinin infrastrukturu bu günə deyil, gələcəyə hesablanmalıdır. Yəni cəmiyyətin mövcud vəziyyəti və gələcəklə bağlı proqnozlar integrasiya edilərək gələcəyin məktəbinə verilən tələblər müəyyənləşdirilməlidir. Elə bir məktəb ki, bütün müəllimlər zəruri kompetensiyalara, şagirdlər əsas bacarıq və vərdislərə sahib ola bilsinlər. Həmin məktəblər uşaqların fiziki-psixi sağlamlığı baxımından təhlükəsiz və hər kəsə əlverişli olsun.

Qeyd edilənlər bir qədər utopiyaya bənzəsə də, dünyada buna nail olan ölkələr mövcuddur. Təhsil sistemində baş verən böhranları aşaraq, zamanı

³ http://www.cpusa.org/party_voices/the-crisis-in-public-education-causes-and-the-way-forward/

qabaqlayan təhsil sistemlərinə Finlandiya və İsraili nümunə göstərmək olar.

Təhsil iştirakçılarının sıx əməkdaşlığı, məktəb-cəmiyyət, məktəb-ailə və müəllim – valideynin birgə fəaliyyəti təhsil sahəsində istənilən müsbət dəyişikliyə nail olmağa imkan yaradır. Bunlar təhsilin keyfiyyətini təmin edən idarəetmənin əsas şərtlərindəndir [Vadi. D. Hadad. 1995]. Məktəbdə aparılan işin keyfiyyəti dəyərləndirilərkən təhsil iştirakçılarının maarifləndirilməsi, tərəf-müqabilə çevrilməsi məktəb rəhbərliyinin idarəçilik siyasətinin əsas şərtlərindəndir. Qeyd edilənlər yalnız problemin həllinə elmi-nəzəri baxış olmayıb, «Təhsil haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda təsbit edilmiş təhsil iştirakçılarının hüquq, vəzifə və məsuliyyətlərində ifadə edilir.⁴ Qanunun 32-ci maddəsində təhsil iştirakçılarının hüquq və vəzifələri aydın şəkildə göstərilməklə, məktəb rəhbərlərinin, müəllim və valideynlərin məsuliyyətlərini əks etdirir. Bunu cədvəl 1-də aydın görmək mümkündür.

Bu vəzifələri yerinə yetirməyə nail olmaq üçün ailə və məktəb əlbir olmalı, yaxından əməkdaşlıq etməlidir. Müşahidələr göstərir ki, bəzi hallarda bir tərəf öz vəzifə və məsuliyyətlərini digər tərəfin üzərinə qoymağa cəhd edir. Aparılan anonim sorğuların nəticələrindən belə məlum olur ki, valideynlərin bir qrupu təhsilin yalnız məktəbin işi olduğunu düşünür. Sual yaranır: təhsilin keyfiyyətini idarə edən kollektiv idarəçilik mexanizmləri olmadan, müəllim tərəfindən səmərəli öyrənmə şəraiti yaradılmadan, uşaq və yeniyetmələr valideyn tərəfindən maddi-mənəvi, intellektual-psixoloji dəstəklə təmin olunmadan «dövlət təhsil standartlarına uyğun bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək» maddəsindəki vəzifəni yerinə yetirmək mümkün olarmı? Təhsil qanunundan irəli gələn insanların şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmaq, ailə və cəmiyyət qarşısında öz məsuliyyətlərini dərk etmək, qaydalara, etik normalara riayət etmək kimi məsələlərin şagirdə tərbiyə edilməsi ailənin vəzifəsinə aiddir, ya məktəbin? Burada məktəb və ailə arasında ziddiyyət yaranır. Aparılan müsahibələr və söhbətlərə əsaslanaraq, kifayət qədər müəllim hesab edir ki, onların vəzifəsi təhsil verməkdir, tərbiyə vermək isə ailənin vəzifəsinə aiddir. Onlar əminliklə bildirirlər ki, «tərbiyə evdən gəlir», «uşaq evin güzgüsüdür», «müəllim evdən gələn tərbiyəsiz tərbiyələndirə bilmir», «müəllim təhsil verir, tərbiyə yox», «valideynlərin tərbiyəyə baxışı doğru deyil». Sorğuların nəticələri göstərir ki, valideynlərin bir qismi tərbiyəni həm ailənin, həm də məktəbin işi hesab edir.

«Təhsil haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 33-cü maddəsində göstərildiyi kimi «təhsil proqramlarının mənimsənilməsinə təmin etmək»lə (33.3.2.) yanaşı təhsilalanlarda fəal vətəndaş mövqeyi formalaşdırmaq, onları vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ruhunda tərbiyə etmək, müstəqil həyata və əmək fəaliyyətinə hazırlamaq (33.3.3), şəxsi nümunəsi ilə təhsilalanlarda Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinə, Konstitusiyasına və qanunlarına, dövlət rəmzlərinə, Azərbaycan xalqının tarixinə, mədəniyyətinə, dilinə, adət və ənənələrinə, milli və ümumbəşəri dəyərlərə, cəmiyyətə, ətraf mühitə hörmət və

⁴ <https://edu.gov.az/az/page/72/302>

Cədvəl 1. Təhsil iştirakçılarının hüquq və vəzifələri

Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	Üzərinə məsuliyyət qoyulan təhsil iştirakçısı	Məsuliyyətlər
«Dövlət təhsil standartlarına uyğun keyfiyyətli təhsil almaq» (Maddə 32.3.3)	Məktəb rəhbərliyi, müəllim, valideyn	<ul style="list-style-type: none"> • məktəb rəhbərliyi – məktəbdə səmərəli təhsil mühiti yaratmaq və keyfiyyətə nəzarət etmək; • müəllim-hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, keyfiyyətli təlim-tədris prosesi təşkil etmək; • valideyn – evdə öyrənmək üçün şərait yaratmaq və övladına zəruri dəstəyi vermək.
«Təhsil müəssisəsinin mövcud infrastrukturundan (tədris-istehsalat, elmi tədqiqat, informasiya, mədəni-məişət, idman, sağlamlıq mərkəzlərindən, kitabxanalardan və s.) istifadə etmək» (Maddə 32.3.6.)	Məktəb rəhbərliyi, müəllim	<ul style="list-style-type: none"> • məktəb rəhbərliyi – məktəbin infrastrukturundan yetərincə səmərəli faydalanmaq üçün dərs cədvəlini nəzəri-praktik baxımdan düzgün tərtib etmək, kompüter laboratoriyasında və məktəb kitabxanasında hər müəllimin dərs deməsi üçün əlavə cədvəl və təlimatlar vermək; • müəllim – dərslərinin təşkilində məktəbin infrastrukturundan, maddi-texniki bazasından səmərəli istifadə etmək.
«Sağlamlıq üçün təhlükəsiz və zərərsiz təhsil şəraiti ilə təmin olunmaq» (Maddə 32.3.10.)	Məktəb rəhbərliyi, müəllim	<ul style="list-style-type: none"> • məktəb direktoru – məktəbin gigiyenik baxımdan təmizliyini, psixoloji iqliminin saflığını və təhlükəsizliyini təmin etmək; • müəllim-fiziki-fizioloji, mənəvi-psixoloji təzyiqlərdən, gərginliklərdən şagirdləri qorumaq.
«İnsan ləyaqətini və şərəfini alçaldan, insan hüquqlarına zidd hərəkətlərdən müdafiə olunmaq» (Maddə 32.3.11.)	Məktəb rəhbərliyi, müəllim, valideyn	<ul style="list-style-type: none"> • məktəb rəhbərliyi – müəllimlərlə davranışında insan ləyaqətinə və şərəfinə, insan hüquqlarına hörmət baxımından nümunə olmaq, müəllim-şagird münasibətlərinə həssas yanaşmaq; • müəllim – şagirdlərə məsələ baxımından nümunə olmaq, hər bir şagirdin şərəf və ləyaqətinə, hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq, valideynlərlə maarifləndirici iş aparmaq. • valideyn – övladının şərəf, ləyaqət və hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq, bu baxımdan məktəblə yaxın əməkdaşlıq etmək.
«Təhsil prosesinin təşkilində və idarə olunmasında fəal iştirak etmək, öz fikir və mülahizələrini sərbəst ifadə etmək» (Maddə 32.3.16.)	Müəllim	<ul style="list-style-type: none"> • məktəb rəhbərliyi – məktəbdə kollektiv idarəçiliyi, şagird şuralarının yaradılmasını təmin etmək.

qayğı hissələri aşılmaq (33.3.4.), təhsilənlərin şərəf və ləyaqətinə hörmət etmək (33.3.6) müəllimin birbaşa vəzifələrinə aiddir. Əlavə olaraq, pedaqoji etika və əxlaq normalarına riayət etmək, müəllim nüfuzunu yüksək tutmaq, ziyalılıq nümunəsi göstərmək (33.3.5.), uşaq və gəncləri fiziki və psixi zorakılığın bütün formalarından qorumaq, onları zərərli vərdislərdən çəkəndirmək (33.3.7.) də dolayısı ilə şagirdlərin tərbiyəsinə təsir edən amillərdəndir.

Müəllim-şagird, şagird-şagird, müəllim-valideyn, müəllim-məktəb rəhbərliyi, məktəb rəhbərliyi-valideyn, məktəb və ictimai təşkilatlar arasındakı uğurlu və uğursuz münasibətlərə dair konkret situasiyalar nümunəsində, praktik problem-həll şəraitində müəllimlərin əlavə təhsilinin təşkilinə ehtiyac duyulur. Həmin məsələlərin məktəb şəraitində müşahidəsi və müzakirəsi isə praktik bacarıqların daha da möhkəmlənməsinə şərait yaratmış olar.

Digər tərəfdən, məktəblərdə təhsil iştirakçıları arasında münasibətlərdəki boşluqlar məktəb rəhbərlərinin və müəllimlərin idarəçilik bacarıqlarının aşağı olmasından irəli gəlir. Araşdırmalar göstərir ki, bakalavriat səviyyəsinin «İbtidai sinif müəllimliyi» ixtisası üzrə təhsil proqramının «məzmunun ixtisas xarakteristikası və kompetensiyası»nın 2.2.1. bəndində, «hüquqi biliklərə və etik normalara yiyələnmək (ÜK-4)»; «kollektivdə öz həmkarları ilə birgə işləməyi, optimal qərarlar qəbul etməyi bacarmaq; idarəetmə metodlarına yiyələnmək (PK-8)»; «şagirdlərin müəyyən qruplarına rəhbərliyi bacarmaq» (PK-9) pedaqoji təhsilin məzmununun tərkib hissəsidir.

Qeyd edilən məsələləri ən praktik şəkildə özündə əks etdirmiş, məzmun və tədris texnologiyaları tərəfimizdən işlənib hazırlanmış «Təhsilin əsasları» fənni [Süleymanova A. 2014] 2009-2011-ci illərdə eksperimental fənn olaraq tədris edilmişdir. Layihənin qiymətləndirilməsi komissiyası ilkin müəllim hazırlığı səviyyəsində «ibtidai sinif müəllimliyi» ixtisası üzrə təhsil alan gələcək müəllimlərə tədris edilmiş bu fənnin nəticələrini yüksək qiymətləndirmişdir. Avropa Komissiyası, Təhsil və Mədəniyyət üzrə Baş Direktorluğun 2011-ci ildəki EAC-2011-0301 (Tərəfdaş danışıqlar proseduru EAC / 28/2011) müqaviləsinə əsasən 2011-ci ildə Şərq Tərəfdaşlığının altı ölkədə (Ermənistan, Azərbaycan, Belarus, Gürcüstan, Moldova və Ukrayna) aparılan araşdırmalara dair yekun hesabatının «İlkin müəllim təhsili: kurikulum və müəllim təhsilinin standartları» (5.4.1.3.) bəndində göstərilir: «Təhsil sektorunun inkişafı layihəsi çərçivəsində «Təhsilin əsasları» dərsləri ilə bərabər ibtidai məktəb müəllimləri üçün yeni təlim kursları da hazırlanmış, yeni tədris proqramının tətbiqinə üç pilot universitetdə başlanmışdır».⁵ Sənədin «Müəllim təhsilində innovasiyalar: innovativ təcrübələr və inkişaf» (7.2.) bəndində göstərilir: «Bir neçə ali təhsil müəssisəsində yalnız fənlərini bilən müəllimlərin deyil, həm də öyrənmə prosesinin menecerlərinin hazırlanmasına əsaslanan yeni bir metod tətbiq olunur. Yəni gələcək müəllimlər həm təhsil prosesində fəlsəfə, marketing və təhsilin idarə olunması sahələri üzrə, həm də informasiya-kommunikasiya

⁵ https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_9_politikalar/1_9_4_egitim_politikasi/teacherreport_en.pdf

texnologiyalarının öyrənmə prosesində istifadəsinə dair biliklər əldə edirlər. Bundan əlavə, onlar yalnız fənlərin tədrisi praktikasına dair yox, həm də şagirdlərin psixoloji rifahı, məzmunun mənimsənilməsi, eləcə də tədris prosesinin təşkilinə valideynlərin cəlbə üzrə təcrübələr qazanırlar».⁶ Hesabatın Azərbaycana dair əlavəsində «Gələcək müəllimlərə praktiki hazırlıq, pedaqoji ünsiyyət və idarəetmə vərdisləri daxil olmaqla səriştələrini artırmağa kömək məqsədi ilə «Təhsilin əsasları» adlı integrativ kursun təhsil proqramı (kurikulumu) və dərslisinin də hazırlandığı» [Annex 2. Study on teacher education for primary and secondary education in six Eastern Partnership] qeyd edilir. Sənədin «Müəllim təhsilində milli siyasət, strategiya və islahat» bölməsində (4.3) üç pilot ali məktəbdə (Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu və Gəncə Dövlət Universiteti) tətbiq edilən bu layihənin mərkəzində müəllim təcrübəsinin modernləşdirilməsi, eləcə də beynəlxalq təcrübə və milli ənənələrə əsaslanan məzmunun, strukturun, habelə pedaqoji prosesin təkmilləşdirilməsi və optimallaşdırılması»nın durduğu göstərilir [Annex 2. Study on teacher education for primary and secondary education in six Eastern Partnership].

«Məktəb və müəllim hazırlığı ilə məşğul olan ali təhsil müəssisələri arasında əməkdaşlıq» «Təhsilin əsasları» fənninin digər üstün cəhəti kimi ekspertlər tərəfindən dəyərləndirilmişdir. Yeni ibtidai təhsil proqramlarına dair innovasiyaları öyrənmək üçün universitet müəllimlərinin məktəblərə getməsinin fənn çərçivəsində praktik fəaliyyətin tərkib hissəsinə çevrilməsi xüsusilə vurğulanmış, «tələbələrin təcrübəsi zamanı onlara rəhbərlik etmək üçün universitet müəllimləri zəruri biliklərə sahib olmalı» və «bu biliklərin bir çoxunun proqramın tələblərindən» irəli gəldiyi qeyd edilmişdir.

UNESCO-nun «Təhsil haqqında verilənlər, 2010-2011 (Azərbaycan)» başlıqlı məlumatının «müəllim heyəti» bölməsində «ibtidai sinif müəllimləri üçün integrasiya edilmiş «Təhsilin əsasları» kursu çərçivəsində öyrədənlərin pedaqogika, psixologiya, metodologiya, fəal/interaktiv təhsil sahəsində bacarıqlarını əlaqəli inkişafını təmin edən, praktiki hazırlıq, pedaqoji ünsiyyət və idarəetmə bacarıqlarına dair təcrübələrinin təkmilləşdirilməsi baxımından gələcək müəllimlərin qiymətləndirilməsinə şərait yaradan fənn kurikulumu və eyniadlı dərslinin tətbiq edilməsi» barədə məlumat daxil edilmiş, fənnin məzmunu, tədrisi texnologiyaları və qiymətləndirmə mexanizmlərini səciyyələndirən əsas cəhətlər diqqətə cəldirilmişdir.⁷

«Dünya Bankının May, 2010-cu il hesabat sənədi»nin⁸ Müəllim hazırlığı» bölməsində göstərilir ki, ibtidai sinif müəllimliyi ixtisası üzrə ilkin müəllim hazırlığı səviyyəsində pedaqogika, psixologiya, təlim metodları və bacarıqların

⁶ Eyni yerdə

⁷ http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Azerbaijan.pdf

⁸ <http://documents.worldbank.org/curated/en/153671468221999934/text/ICR11340P070981010Official0Use0Only1.txt>

inkışafını əhatə edən interaktiv təlim metodologiyası tətbiq olunmaqla yeni «Təhsilin əsasları» fənni tədris edilir. Qeyd edilir ki, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda və Gəncə Dövlət Universitetində ibtidai sinif müəllimliyi kursları üçün yeni tədris planı (sillabus) pilot əsasda həyata keçirilmişdir. Adları qeyd edilən təhsil müəssisələrinin müəllim heyəti ilkin müəllim hazırlığında tətbiq ediləcək yeni fənni tədris etmək üçün zəruri bilik və bacarıqlara sahib olmaq məqsədi ilə xüsusi kurslara cəlb edilirirlər. Fənnin kurikulumu və «Təhsilin əsasları» adlı əsas dərslilik hazırlanmışdır.

Qeyd edilənlər heç də o anlama gəlmir ki, yalnız bir fənnin tədrisi ilə pedaqoji kadr hazırlığında inqilabi dəyişikliklər gözləmək olar. Sadəcə bu fənn çərçivəsində pedaqoji təhsilin məzmun və texnologiyalarının bütün mərhələlərini ən yığcam şəkildə əhatə etmişdir. Sözügedən mərhələlər «Azərbaycan Respublikasında fəzilasız pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının konsepsiya və strategiyası» [Annex 2. Study on teacher education for primary and secondary education in six Eastern Partnership] sənədinin (2.9.) «Fəzilasız pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının məzmun və texnologiyaları» bəndində göstərilmişdir:

- Peşə baxımından müəllimin özünütəyini (öz gələcək müqəddəratını təyin etməsi)
- Özünütəşkili
- Elmi-pedaqoji təşəkkül
- Elmi-pedaqoji cəhətdən özünütəkmilləşdirmə
- Pedaqoji yeniliyə meyilli olmaq baxımından özünürealizə (subyektin daxili imkanlarının həyata keçirilməsi, özünütəsdiqi).

Qeyd edilən mərhələlərin bir fənn çərçivəsində deyil, pedaqoji təhsilin hər səviyyəsində nəzərə alınması peşəkar təhsil işçilərinin hazırlanması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.

2011-ci ildə «Təhsilin əsasları» fənni çərçivəsində 132-134 nömrəli məktəbdə və Respublikanın on bir rayonunda fəaliyyət göstərən ümumtəhsil müəssisələrində «Məktəbin və sinfin idarə edilməsi metodologiyası» fəslə çərçivəsində mövcud vəziyyət öyrənilmiş, şagirdlər barədə məlumat toplanmış, əldə edilən nəticələrin sinfin idarə edilməsində və təlimin təşkilində nəzərə alınması sınaqdan keçirilmişdir.

Sınıf rəhbəri ilə birlikdə təcrübəçi müəllimlər verilmiş təlimatlara və tədqiqat vasitələrinə (test, tapşırıq, müşahidə vərəqləri, müsahibə vərəqləri, söhbətin təşkili üçün suallar, sənədlərin araşdırılması üçün göstərişlər) əsasən sinifdə mövcud vəziyyəti bir çox parametrlər üzrə tədqiq etmişlər.

Beləliklə, altı il müddətində sınaqdan çıxmış və beynəlxalq ekspertlərin diqqətini çəkmiş bir təcrübəni təhsil ictimaiyyəti ilə paylaşmaqda fayda var.

Fiziki, mənəvi və idraki baxımından inkışafını təşkil etmək kimi vəzifəni yerinə yetirmək üçün məktəb və müəllimin şagirdi dərindən tanıması əsas şərtidir. Bu, şagirdin fiziki-fizioloji, mənəvi-psixoloji, idraki inkışafının hansı səviyyədə olduğunu qiymətləndirməyə və mövcud vəziyyətdən çıxış edərək təlim-tərbiyə işini təşkil etməyə imkan verir. Təlim-tədris təşkil edilərkən hər

şagirdin bütün parametrlər üzrə inkişaf səviyyəsinin nəzərə alınması təlim nailiyyətinin keyfiyyətinə təsir edən əsas amildir. Bu baxımdan, sinifdə mövcud vəziyyətin araşdırılmasının texnologiyası tərəfimizdən işlənilib hazırlanmışdır. Qeyd edilən araşdırma hər dərs ilinin əvvəlində aparılmaqla şagirdlərə diferensial yanaşmanı təmin edir. Sinifdə mövcud vəziyyəti araşdırmaq üçün aşağıda qeyd edilən istiqamətlərdə tədqiqatlar aparılır. Cədvəl 2-də həmin tədqiqatlar əks edilmişdir.

Şagirdlərin fiziki-fizioloji vəziyyəti müxtəlif tapşırıqlar, məktəbin tibbi heyəti və fiziki tərbiyə müəllimi ilə sənədlərə əsasən; psixoloji vəziyyətini müxtəlif test və tapşırıqlara və məktəb psixoloqu ilə aparılan araşdırmalara əsasən; təhsil proqramı üzrə nailiyyət səviyyəsini sinif jurnallarına əsasən və fənn müəllimləri ilə; şagirdlərin sosial vəziyyətini ailə ilə kommunikasiya qurmaqla və müşahidələrə əsasən araşdırılmışdır. Toplanmış bütün məlumatlar əsasında hər bir şagirdin göstəricilərini əks etdirən «Şagird haqqında məlumat» kartı işlənilib hazırlanmışdır. Beləliklə, həm təlimin təşkilində, həm də sinfin idarə edilməsində əhəmiyyətli hesab edilən «şagird haqqında məlumat»lar vahid kartotekada toplanmışdır. Bu kartoteka sinifdə tədris işi aparan digər müəllimlər üçün də əlçatandır. Aparılan işin məktəb-ailə, müəllim-şagird münasibətlərinin daha da inkişaf etdirilməsi və sinfin idarə edilməsində xüsusi əhəmiyyəti var.

Həmin kartlardan yararlanaraq qruplarda təlim fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün şagirdlərin müxtəlif parametrlər üzrə (idraki, sosial, psixoloji və s. vəziyyəti) qrup tərkibləri müəyyən edilmişdir. Onların oturacağı yerlər müəyyənləşdirilərkən, sinifdə tərtibat və təchizat işləri aparılarkən və təlimin təşkili zamanı şagirdlərə fərdi yanaşmanı təmin etmək üçün «Şagird haqqında məlumat» kartından geniş istifadə edilmişdir. Həmin göstərilənlər ümumiləşdirilərək «Sinif haqqında məlumat kartı» tərtib edilmiş, məktəb rəhbərliyinin «Siniflər haqqında məlumat» kartotekasına təqdim etmək üçün hazırlanmışdır. Araşdırmalar aşağıda təqdim edilən ardıcılıqda həyata keçirilmişdir.

1. Şagirdlərin fiziki-fizioloji vəziyyəti: fiziki və fizioloji sağlamlıq vəziyyətinin araşdırılması onlara fərdi yanaşma imkanı verən amillərdəndir. Şagirdlərdə belə problemlərin olması onların təlim keyfiyyətlərinə təsir göstərir. Təhsilalanların zəif görməsi, pis eşitməsi, ürək çatışmazlığı, nitq qüsuru, xüsusi qayğıya ehtiyacının olması müəllimin diqqətindən kənarda qalmamalıdır. Şagirdlərin oturacağı sıranın və yerin müəyyən edilməsi, parta yoldaşının seçilməsi digər uşaqların da həmin uşaqlarla pozitiv münasibətlərinin qurulmasının təşkil edilməsi və prosesin nəzarətdə saxlanılması üçün bu məsələlərin ciddi araşdırılması çox vacibdir. Bu problemlərə müəllimin kifayət qədər diqqət yetirməməsi şagirdlərin mənəvi-psixoloji problemlərinin də baş qaldırmasına səbəb ola bilər.

Hər qrupda eşitmə problemi olan uşağa yardım edən yaxşı eşidən, görmə problemi olan uşağa dəstək verən yaxşı görən, dayaq aparatlarında problemləri olan uşaqlara kömək edən sağlam uşaqlar birləşdirilir. Müəllim onların adlarını müəyyənləşdirərək yazır. Lazım olan məqamda siyahını oxumaqla və ya masaların üzərinə siyahıları qoymaqla «hər kəs öz yerini tapsın» komandası verir.

Cədvəl 2. Mövcud vəziyyəti araşdırmaq üçün aparılmış tədqiqatlar

Araşdırılan məsələlər	Üsul və vasitələr (qiymətləndirmə vasitələri işlənilib hazırlanmışdır)
Şagirdlərin fiziki və fizioloji sağlamlığının araşdırılması	<ul style="list-style-type: none"> — sənədlərin araşdırılması; — müşahidə; — valideynlə söhbət; — görmə testi; — eşitmə testi.
Şagirdlərin idrak səviyyəsi və dərk etmə üsullarının araşdırılması	<ul style="list-style-type: none"> — diaqnostik qiymətləndirmə; — əqli inkişaf – müşahidə vərəqi; — dərk etmə üsulu – test; dərk etmə üsulu – valideynlə sorğu vərəqi; — dərk etmə üsulu – müəllim üçün test.
Şagirdin psixi inkişafı və mənəvi-psixoloji vəziyyəti	<ul style="list-style-type: none"> — müşahidə vərəqi; — şagirdlə söhbət; — valideynlə söhbət; — sinif yoldaşları ilə söhbət.
Şagirdlərin sosial vəziyyəti	<ul style="list-style-type: none"> — sənədlərin araşdırılması (valideynlərin təhsil səviyyəsi, iş yerləri, tam və ya natamam ailədən gəlməsi); — müşahidə (geyimi, dərs ləvazimatı, fasilə zamanı qidalanması); — şagirdlə söhbət; — valideynlə söhbət.
Şagirdlərin hazırlıq səviyyəsi	<ul style="list-style-type: none"> — sənədlərin araşdırılması (sinif jurnalı və şagird portfoloyosu); — müqayisə; — dəyərləndirmə.
Şagirdlərin inkişaf dinamikası	<ul style="list-style-type: none"> — sənədlərin araşdırılması; — müqayisə; — dəyərləndirmə.
Şagirlərdin maraqlarının araşdırılması	<ul style="list-style-type: none"> — tapşırıq; — müşahidə; — valideynlə söhbət.
Etnik, dini irqi baxımdan	<ul style="list-style-type: none"> — sənədlərin araşdırılması; — valideynlərlə söhbət.
Sinfin idarə edilməsi	<ul style="list-style-type: none"> — sənədlərin araşdırılması; — sorğuların keçirilməsi; — əlaqələndirmə.
Kartotekanın hazırlanması	<ul style="list-style-type: none"> — şagird haqqında; — qrup tərkibi; — sinif haqqında.

Cədvəl 3. Şagirdlərin yerləşdirilmə xəritəsi

Müəllim					
Azadə Eşit. II səv. Gör. I səv.	Tofiq Eşit. III səv. Gör. I səv.	Ceyran Eşit. VI səv. Gör. II səv.	Günay Eşit. III səv. Gör. II səv.	Xeyransa Eşit. VI səv. Gör. III səv.	Gülay Eşit. III səv. Gör. I səv.
B.Nigar Eşit. VI səv. Gör. I səv.		Sevinc Eşit. V səv. Gör. II səv.	Elvin Eşit. II səv. Gör. III səv.	Şəhla Eşit. II səv. Gör. I səv.	Bəhram Eşit. III səv. Gör. II səv.
Adilə Eşit. VI səv. Gör. III səv.	Kənan Eşit. VI səv. Gör. II səv.	Aydan Eşit. II səv. Gör. II səv.	Heyran Eşit. VII səv. Gör. IV səv.		A.Nigar Eşit. V səv. Gör. III səv.
Arif Eşit. III səv. Gör. IV səv.	Əbdüləziz Eşit. I səv. Gör. II səv.	Esra Eşit. II səv. Gör. II səv.	Vüqar Eşit. II səv. Gör. II səv.	Hüseyn Eşit. II səv. Gör. I səv.	Fatimə Eşit. II səv. Gör. I səv.

Bu baxımdan, qeyd edilən məsələlər xüsusi hazırlanmış tapşırıqlar və müşahidə vərəqləri əsasında təcrübəçi müəllimlər tərəfindən araşdırılmışdır. Şagirdlərin oturacağı sıranın və yerin müəyyən edilməsi, parta yoldaşının seçilməsi, təlim tapşırıqlarının hazırlanması zamanı bu amillərin nəzərə alınması keyfiyyətin yüksəldilməsi və digər uşaqların həmin uşağa pozitiv münasibəti baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Təcrübəçi müəllimlər görmə və eşitmə qabiliyyətlərinin sinif şəraitində müəyyənəşdirməyə imkan verən, tapşırıqlar vasitəsi ilə şagirdlərin səviyyəsini müəyyən etmiş və onların sinifdə oturacaqlarda yerləşdirilməsi ilə bağlı tövsiyələr vermişlər. Cədvəl 3 və 4-də şagirdlərin yerləşdirilmə xəritəsi və yerləşdirilməsinə dair təkliflər göstərilmişdir.

2. Şagirdlərin sosial vəziyyəti: vaxtında və lazımınca qidalanmaması, mövsümə uyğun geymlərlə, lazım olan məktəb ləvazimatı ilə, təlim üçün yararlı müasir texniki avadanlıqlarla təmin olunmaması onun nailiyyət keyfiyyətinə təsir edir. Maddi cəhətdən imkansız uşaqların aşkar edilməsi və onların dəstəklənməsi inkişafda olan insanın gələcəyinin təmin olunması üçün çox əhəmiyyətlidir. Buna nail olmaq üçün müəllimlə şagird arasında isti və qayğıkeş münasibətlərin yaradılması vacibdir. Bu istiqamətdə fəaliyyətini düzgün qura bilməyən müəllim çox keçmədən təlimdə şagirdin geriləməsinin şahidi olacaqdır. Bu onun həm təlim nailiyyətində, həm də davranışında özünü büruzə verəcəkdir. Psixoloqlar göstərir ki, diqqət və qayğı azlığı hiss edən uşaqlar özlərinə diqqət çəkməyin digər yolları haqqında düşünürlər. Bir çox hallarda, «digər yol» ətrafdakılara qarşı aqressivlik, zorakılığa meyillilik və dərslərdən yayınma

Cədvəl 4. Şagirdlərin yerləşdirilməsinə dair təkliflər

Müəllim					
Arif Eşit. III səv. Gör. IV səv.	A.Nigar Eşit. V səv. Gör. III səv.	Heyran Eşit. VII səv. Gör. IV səv.	Kənan Eşit. VI səv. Gör. II səv.	Ceyran Eşit. VI səv. Gör. II səv.	Xeyransa Eşit. VI səv. Gör. III səv.
Adilə Eşit. VI səv. Gör. III səv.	Esra Eşit. II səv. Gör. II səv.	Sevinc Eşit. V səv. Gör. II səv.	Günay Eşit. III səv. Gör. II səv.	Əbdüləziz Eşit. I səv. Gör. II səv.	Bəhram Eşit. III səv. Gör. II səv.
Elvin Eşit. II səv. Gör. III səv.	B.Nigar Eşit. VI səv. Gör. I səv.	Aydan Eşit. II səv. Gör. II səv.	Güləy Eşit. III səv. Gör. I səv.	Tofiq Eşit. III səv. Gör. I səv.	Azadə Eşit. II səv. Gör. I səv.
Fatimə Eşit. II səv. Gör. I səv.	Vüqar Eşit. II səv. Gör. II səv.	Şəhla Eşit. II səv. Gör. I səv.	Hüseyn Eşit. II səv. Gör. I səv.		

Təcrübəçi müəllimin rəyi: Araşdırma zamanı məlum oldu ki, Heyranın görmə səviyyəsi 4-dən, eşitmə səviyyəsi isə 6-dan da yuxarı olduğu halda müəllim onu yaxşı görən və eşidən Aydanın yanında II sıranın III cərgəsində ayləşdirmişdir. Bu isə Heyranı Aydandan asılı vəziyyətə salır, həm də Aydanın təlim fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Arifin görmə səviyyəsi 4, eşitmə səviyyəsi 3 olduğuna görə görmə səviyyəsi 3, eşitmə səviyyəsi 5 olan A.Nigarı I sıra I cərgədə ayləşdirsək, daha məqsədəuyğun olar. O da qeyd edilməlidir ki, həm dayaq hərəkət sistemində, həm də görmə və eşitmə səviyyəsində xüsusi dəstəyə ehtiyacı olan Ceyranı III sıra I cərgəyə yerləşdirmiş ki, şagird özünü müəllimin diqqət mərkəzində hiss etsin. Görmə və eşitmə səviyyələrinə əsasən apardığımız tədqiqatlar nəticəsində sinifdəki şagirdlərin dördüncü cədvəldəki kimi qruplaşdırılmasını məqsədəuyğun hesab edirik.

halları ola bilər. Bu cür uşaqların valideynləri ilə əməkdaşlıq etməkdə də müəllimlər problemlərlə qarşılaşa bilərlər. Belə davranış sinfin ümumi psixoloji iqliminə mənfi təsir göstərir. Bu baxımdan müəllim şagirdin sinifə gətirdiyi müxtəlif problemlərə həssaslıq nümayiş etdirməlidir. Şagirdin sosial vəziyyətindən irəli gələn istər mənəvi, istər psixoloji, istərsə də intellektual fərqləri nəzərə almalı, onu inkişaf etdirib, sinfin və məktəbin ümumi səviyyəsinə çatdırmaq üçün işlər aparmalıdır. Uşaqlar özlərindən fərqli olan həyat səviyyələrinin də mövcud olduğundan xəbərdar olmalı və bu şəraitdə bir-birinə qayğıkeşlik və tolerantlıq nümayiş etdirməlidirlər. Sosial səviyyəsi aşağı olan uşaqlarla sistemli və ardıcıl iş aparmaq üçün müəllimin fəaliyyət planında bu məsələlər öz əksini tapmalıdır. Bu baxımdan sosial vəziyyətləri nəzərə alınmaqla qarışıq qruplar yaradılmalıdır. Bir qrupda 1 yüksək 2 orta 1 aşağı sosial vəziyyətli uşaq ola bilər. Bu, sinifdəki şagirdlərin tərkibindən asılıdır. Müəllim bu məsələdə çox ehtiyatlı

Cədvəl 5. Şagirdlərin valideynləri ilə sorğunun nəticələri

II b sinfindəki şagirdlərin valideynləri ilə sorğunun nəticələri					
Aşağıda göstərilənlərdən hansında iştirak etmək istərdiniz?					
Sual	1	2	3	4	5
— Ev tapşırıqlarını yerinə yetirməkdə uşağınıza kömək göstərməyin yollarını öyrənmək üçün məşğələlərdə iştirak etmək istərdiniz			4	1	4
Standartlara əsasən keçirilmiş yoxlama nəticələrinin şərh etmək üçün görüşlər			7	3	5
«Açıq qapı» günlərinin keçirilməsi		1	3	4	5
«Ailəmlə birlikdə» təlim fəaliyyətlərinə əsaslanan yarış gecələri (Nağıl gecələri, Riyaziyyat axşamları), Təbiət fənləri, İncəsənət (rəsm, musiqi, yarpa və s. üzrə layihələr və s.)		3	1	6	5
Sinifdən sinfə keçərkən sinif otağının yenidən tərtibi işləri		7	3	3	4

olmalıdır. Sinifdə sosial fərq nə qədər kəskindirsə, müəllimin bu parametrlər üzrə qruplarla iş formasına müraciət etməsi o qədər intensiv xarakter daşımalıdır. Bu yanaşma sosial vəziyyətləri fərqli olan uşaqlar arasında sinifdə mövcud (əgər mövcuddursa) ziddiyyətləri aşkar edib, onları aradan qaldırmaq istiqamətində işlər aparmaq üçün müvafiq şərait yaratmış olar.

Qeyd edilən məsələlərin tənzimlənməsi məqsədi ilə təcrübəçi müəllimlər tərəfindən sənədlər araşdırılmış, valideynlərin təhsil səviyyəsi, iş yerləri, tam və ya natamam ailədən gəlməsi aşkar edilmiş, müşahidələr əsasında şagirdlərin geyimi, dərslərin ləvazimatı, fasilə zamanı qidalanması öyrənilmişdir. Həmçinin tərəfimizdən hazırlanmış müsahibə vərəqlərinə əsasən şagirdlər və onların valideynləri ilə söhbət aparılmışdır. Məktəb-ailə münasibətlərinin yüksəldilməsinə xidmət edən sorğuların nəticələri cədvəl 5-də əks olunmuşdur.

Cədvəl 6-da valideyn-məktəb münasibətində valideynlərin məktəbə yardımı haqda sorğu nəticələri göstərilmişdir.

3. **Şagirdlərin idrak səviyyəsini** müəyyən etməkdə diaqnostik qiymətləndirmənin üsulları, vasitələri, eyni zamanda formativ və summativ qiymətləndirmənin nəticələri yararlı vasitədir. Şagirdin yaş səviyyəsinə uyğun intellektual testlər də bu baxımdan qənaətlərə gəlməyə imkan verir.

Təlim materialları və təlim üsulları seçilərkən şagirdin yaş səviyyəsinə və xüsusiyyətlərinə diqqət yetirilmişdir. Belə ki, birinci sinifdə uğurla tətbiq edilən bir tapşırıq və ya üsul 4-5-ci siniflərdə özünü doğrultmaya bilər. Eləcə də aşağı sinif şagirdləri üçün maraqlı və əyləncəli görünən hər hansı təlim materialı yuxarı sinif şagirdləri tərəfindən məqbul qarşılanmaya bilər.

Bu araşdırmalar əqli inkişafda ləngimələr, idrakın inkişafının səviyyəsi, dərk etmənin üsullarının müəyyən edilməsi kimi üç mərhələdə aparılmışdır:

Cədvəl 6. Valideynlərin sinfə və məktəbə könüllü yardım etmək sorğusunun nəticələri

Valideynlərin sinfə və ya məktəbə könüllü yardım etmək sorğusunun nəticələri			
Fəaliyyətlər	Tam şəkildə	Bir qədər	Heç cür
Ekskursiyaların təşkilində	5	8	1
Kitabxanada	7	5	
Musiqi və fiziki tərbiyə dərslərində geyimlərini dəyişəndə	3		6
Yeməxanada	4	3	4
Əlavə qayğya ehtiyacı olan uşaqlara yardım	8	5	2
Təlim məqsədli əlavə resursların hazırlanmasında	5	7	3
Oxu dərslərində	4	10	3
Sənədlərin hazırlanmasında (dəftərxana işlərində)	2	4	5
Kompüterlərə xidmət və ya təlim prosesində şagirdlərin kompüterdə işləməsinə dəstəkdə	2	3	11
Riyaziyyat dərslərində	4	6	8
Xüsusi layihələrdə	6	3	7
Tədbirlərin təşkilində	7	3	5
Çap işlərində		4	12

I mərhələ: Əqli inkişafdan ləngimə hallarının müşahidə edilib-edilməməsi;

II mərhələ: Şagirdin (Blumun idraki taksonomiyaları vasitəsilə) idraki inkişafının səviyyəsi;

III mərhələ: Şagirdlərin daha çox inkişaf etmiş dərkətmə üsulu (H.Qardner nəzəriyyəsi) (intellekt tipi);

Bu baxımdan sinif iki əsasda qruplaşdırıla bilər:

- Uyğun idrak səviyyəli uşaqlar;
- Fərqli idrak səviyyəli uşaqlar.

Elə problemlər vardır ki, onların həlli zamanı şagirdlərin öz potensial imkanları çərçivəsində həmin problemin sadə versiyaları üzərində olsa belə, düşünməsi və müvafiq qərarlar qəbul etməsi vacibdir. Bu baxımdan, sinifdə araşdırılan problemin həllinə nail olmaq üçün həmin məsələ fərqli yüklü tapşırıqlar formasında tərtib edilir və müxtəlif səviyyəli qruplara müxtəlif səviyyəli tapşırıqlar verilir. Hər qrup öz vəzifəsini yerinə yetirəndən sonra birlikdə böyük iş görülmüş olur. Hər kəs özünü gərəkli, faydalı, işə yarayan hiss edir. Gücü çatan işi görməklə aşağı idrak səviyyəsinə malik uşaqlar daha bir addım inkişaf

edir, nailiyyət qazanır və bununla da özünəinamı yüksəlir. İdraki inkişafı baxımından şagirdlərin ayrı-ayrı qruplarda əməkdaşlıq etməsi və problemin həllinə nail olması təlim və tərbiyənin təşkilində böyük əhəmiyyət daşıyır.

Bir çox hallarda şagirdlər idrak səviyyəsi baxımından qarışıq qruplarda fəaliyyətə cəlb edilə bilər. Bu zaman qrup daxilindəki idrakı bacarıqları yüksək olan şagirdlərin daha zəif şagirdləri öyrətməsi təmin olunur. Müəllimin «qrup işini təqdim edəcək şəxsi özü müəyyən edəcək» təlimatı şagird-şagird öyrətməsinin təşkilində katalizator rolunu oynayır. Onların birgə fəaliyyətinin nəticəsini kimin təqdim edəcəyi məlum olmadığından, güclü şagirdlər məsələnin incəliklərini aşağı idrak səviyyəli yoldaşlarına söyləyərək öyrədirlər. Bu zaman bütün şagirdlərin təlimə bərabər cəlb edilməsi təmin olunmaqla bərabər, şagirdlərdə digər insani dəyərlər də formalaşır. Buraya birgə fəaliyyət, əməkdaşlıq, qayğıkeşlik, dəstək, özgəsinin uğuruna sevinmək və s. daxildir.

Bu baxımdan müəllim həm uyğun, həm də fərqli idrak səviyyəli qruplar müəyyən edir.

Şagirdin dərkətmə üsulu (İntellekt tipi)

Şagirdlərin hansı dərkətmə qabiliyyətinin daha fəal olduğunu müəllim əvvəlcədən araşdırmalı və təlim zamanı qrupları müəyyənləşdirərkən bu göstəriciləri nəzərə almalıdır.

Fərdlərarası dərkətmə üsuluna aid olan şagirdlər bütün qruplara paylanır. Onları ayrıca qruplaşdırmağa ehtiyac yoxdur. Fərddaxili dərkətmə üsuluna aid olan şagirdlərin isə vəziyyətdən asılı olaraq həm qruplarda, həm də fərdi şəkildə çalışmasına şərait yaradılır.

Görmə dərkətməsi iti olan uşaqlar bir qrupa toplanaraq onlara daha çox görüntü, şəkilli materiallar təqdim edilir. Sual oluna bilər ki, şagirdlərin oxu, yazı, hesablama bacarıqlarının inkişafına yalnız şəkillər vasitəsi ilə necə nail olmaq olar? Bu, müəllimin yaradıcı təfəkküründən çox asılıdır. Belə ki, görmə dərkətməsi iti olan şagirdlər bir qrupa toplanarkən, onlara təqdim edilən şəkil əsasında mətn tərtib edib yazmaq, yazdığı mətni oxumaq, yazdıqları ilə bağlı şərhlər vermək və ya təqdim edilən riyazi şəkillər əsasında məsələlər qurmaq, onları həll etmək kimi tapşırıqlar vasitəsi ilə şagirdlərin yazı, oxu, nitq, hesablama və s. bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə münbit şərait yaratmaq olar.

Eşitmə dərkətməsi iti olan şagirdləri bir qrupa toplamaqla onlar üçün daha çox səsli tapşırıqlar tərtib edilməsi təlim materiallarının daha yaxşı mənimsənilməsinə geniş şərait yaradır. Əsrimiz texnologiya əsridir. Radio, maqnitafon, televizor, kompüter səsli informasiyaların çatdırılması üçün uğurlu vasitədir. Bəzən müəllimlər bölgələrdə texniki avadanlıqların kifayət qədər olmadığını və ya elektrik enerjisi ilə bağlı problemlərin olduğunu səbəb göstərməklə texnologiyaların təlim prosesində istifadəsinin çətin, bəzən də mümkün olmadığını bildırırlər. Hətta bütün göstərilənlər nəzərə alınsa belə, müəllim səsli informasiyaların şagirdlərə çatdırılması üçün optimal yollar tapa bilər.

Ana dili, həyat bilgisi dərslərində linqvistik yaddaşı iti olan şagirdlərə təlim materialları tərtib etmək sadə görünsə də, bu, riyaziyyat dərslərində müəllimi düşünməyə vadar edir. Linqvistik yaddaşı iti olan şagirdlərə hesablama: toplama, çıxma, müqayisə etmə kimi tapşırıqların mətn şəklində təqdim edilməsi onların problemi daha dərinlən dərk etməsinə xidmət göstərmiş olur. Riyaziyyat dərslərində verilən məsələlər də linqvistik yaddaşı iti olan şagirdlər üçün yararlı olan materiallardır.

Riyazi yaddaşı iti olan şagirdlər qruplaşdırılarkən müəllim onların tapşırıqlarında rəqəmlərin, həndəsi fiqurların yer tutmasına əhəmiyyət verməlidir. Məsələn, Ana dili dərslərində kiçik mətn tərtib etməli olan şagirdlər qrupuna riyazi məsələni əks etdirən bir şəkil təqdim edilə bilər. Şagirdlərə həmin şəkil üzrə mətn tərtib etmək, mətni oxumaq və sair fəaliyyətlər tapşırmaq olar.

Şagirdlərin görmə, eşitmə, linqvistik və riyazi-məntiqi, təbiət, bədən-kinetik, fərddaxili, fərdlərarası dərk etmə tiplərinə, üsullarına əsasən qruplaşdırılması və təlim tapşırıqlarının da bu baxımdan tərtib edilməsi və ya seçilməsi bütün dərslərdə tətbiq edilməli bir yanaşma deyil. Müəllim məqsəd baxımından dərslərin forma və üsullarında dəyişikliklər etdiyi kimi, bu iş üsulunu da mütəmadi tətbiq etməməli, yalnız zərurət yarandıqda müraciət etməlidir. O, sinfi qruplaşdırarkən şagirdlərin fərqli dərk etmə üsullarından müxtəlif məqsədlərlə istifadə edir. Belə ki, bir halda müəllim eyni dərk etmə üsullarına aid olan şagirdləri qruplaşdırmaqla onların mürəkkəb problemlərini həll etməyə, digər halda isə bir üsulda dərk etməsi daha çox inkişaf etmiş şagirdləri digər dərk etmə üsullarına aid olan uşaqlarla bir qrupda əməkdaşlığa cəlb etməklə və müvafiq tapşırıqlar verməklə, onlarda müxtəlif dərk etmə üsullarının daha da inkişaf etdirilməsinə nail ola bilər.

Bütün bu araşdırmaların aparılması üçün zəruri qiymətləndirmə üsulları və vasitələri müəyyənləşdirilmiş, diaqnostik qiymətləndirmə vərəqləri, əqli inkişafdan ləngimə hallarının olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün müşahidə vərəqi (mütəxəssislər tərəfindən işlənmiş), dərk etmə üsulunu (intellekt tipini) müəyyən etmək üçün şagirdlər üçün test, valideynlər üçün sorğu vərəqi və müəllim üçün test vərəqləri işlənib hazırlanmış, təcrübəçi müəllimlər tərəfindən araşdırmalar zamanı istifadə edilmişdir.

4. Şagirdlərin psixi inkişafı və mənəvi-psixoloji vəziyyəti. Psixi inkişafdan geri qalma və mənəvi-psixoloji baxımdan qeyri-stabillik şagirdin təlim nəticələrinə mənfi təsir göstərir. Bəzən şagirdlər müxtəlif səbəblərdən yoldaşlarının istehza obyektinə çevrilir. Bu da onun mənəvi baxımdan sarsılması və məktəbdən yayınma cəhdləri ilə nəticələnir. Hər hansı şagirdə özünəqapanma və özünəinamsızlıq kimi halları aşkar edən müəllim bunun səbəbini dərhal araşdırmalıdır. O, şagirdin ailəsi ilə yaxın təmas qurmalı, həyat şəraitini öyrənmək üçün yaşadığı evə getməli, valideynləri arasında münasibətləri araşdırmalıdır. Eləcə də həmin şagirdin sinif yoldaşları ilə münasibətlərini də tədqiq etməlidir. Problemin səbəbi aşkar ediləndən sonra şagirdlərlə işini qurarkən bunu nəzərə almalı, məktəb psixoloqunu da bu işə cəlb etməlidir.

Şagirdin mənəvi psixoloji stabilliyinin təmin olunması və sağlam mənəvi-

psixoloji iqlimin yaradılması məqsədi ilə qeyd edilən məsələlər baxımından tədqiqatlar aparılmışdır. Tərəfimizdən hazırlanmış müşahidə vərəqi, şagirdlə, valideynlə, sinif yoldaşları ilə söhbətlərin məqsədyönlü təşkili üçün istiqamətləndirici suallar təcrübəçi müəllimlərə təqdim edilmiş, şagirdlərin qarşılıqlı münasibətləri, valideynlərin mənəvi-psixoloji vəziyyətinin valideyn-uşaq münasibətlərinə təsiri öyrənilmiş, müəllim-valideyn münasibətlərinin qurulması ilə uşaq-valideyn və sinifdə də şagird-şagird münasibətlərinin tənzimlənməsi ilə bağlı təkliflər işlənib hazırlanmışdır.

5. Şagird maraqları. Maraqların nəzərə alınması da şagirdlərin təlimə cəlb edilməsi və nailiyyətlərin yüksəldilməsində mühüm hesab edilən amillərdəndir. Maraqları uyğun gələn şagirdlər eyni qrupa cəlb edilir, tapşırıqlar da məhz həmin maraq baxımından tərtib edilir. Bu, ehtiyacların maraqlardan çıxış edərək ödənilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Bu nöqtəyi-nəzərdən şagirdlər oxşar maraqlarına görə qruplaşdırılır. Məsələn, onların oxu bacarığının inkişaf etdirilməsini təşkil edən müəllim futbola maraq göstərən uşaqlara sinifdən xaric oxu zamanı futbol haqqında mətn oxumaq kimi tapşırıq verir. «Müşahidə etdiyi əşya, hadisə, şəkillər üzrə danışır» kimi standartı da reallaşdıran müəllim maraq baxımından qruplaşdırılmış şagirdlərinə futbol oyunu haqqında şəkil verməklə şifahi mətn qurmaq kimi fəaliyyətə cəlb edə bilər və s.

Şagirdlərin maraqlarının araşdırılması üçün müvafiq test tapşırıqları, müşahidə vərəqləri və valideynlərlə söhbəti təşkil etmək məqsədilə suallar işlənib hazırlanmış və təcrübəçi müəllimlərə təqdim edilmişdir.

6. Şagirdlərin hazırlıq səviyyəsi və inkişaf dinamikası. Summativ qiymətləndirmənin nəticələrinə görə, hər bir şagirdin qazandığı nailiyyətin səviyyəsi nəzərə alınmaqla yüksək nəticələr nümayiş etdirən şagirdlər və aşağı nəticələr nümayiş etdirən şagirdlər olmaqla uyğun səviyyəli və fərqli səviyyəli şagirdlərdən ibarət qruplar müəyyən edilir. Bu tərkibin idrak səviyyəsi baxımından müəyyən edilmiş qruplarla üst-üstə düşmə bilməsi ehtimal olunsun da, bir çox hallarda ciddi fərqlər müşahidə edilir. Belə ki, idraki imkanları geniş olan şagirdlərin baxımsızlıq və ya hər hansı digər səbəbdən summativ qiymətləndirmə zamanı aşağı nəticələr nümayiş etdirməsi halları tez-tez müşahidə olunur. Bu səbəbdən summativ qiymətləndirmənin nəticələri nəzərə alınmaqla yenə də həm uyğun, həm də fərqli səviyyəli uşaqlardan ibarət qruplar müəyyən edilir və məqsədmüvafiq təlim fəaliyyətlərinə cəlb olunmaqla şagirdlərin potensial imkanlarının nəzərə alınması, yaxud yüksək nəticə nümayiş etdirənlərlə aşağı nəticə nümayiş etdirənlərin əməkdaşlığına şəraitin yaradılması kimi ciddi pedaqoji aktlar baş verir.

Belə qruplaşma inkişaf dinamikası yüksək olan və inkişaf dinamikası aşağı olan uşaqlarla da nəzərə alınmalıdır. Aşağı dinamika ilə inkişaf edən uşaqların yüksək dinamika ilə inkişaf edən uşaqlarla bir qrupda təlim fəaliyyətinə cəlb edilməsi qarşılıqlı fəaliyyətin və ikincilərin inkişaf dinamikasının yüksəldilməsində böyük rol oynayır.

Tədqiqatlar sənədlərin araşdırılması (sinif jurnalı və şagird partfoloyosu), müqayisə, dəyərləndirmə yolu ilə aparılmışdır.

Cədvəl 7. Şagird haqqında məlumat kartı

Məktəbin adı: Bakı şəhəri Səbail rayonu 132-134 nömrəli məktəb

Şagirdin adı, soyadı, atasının adı: _____. Tədris ili: 2010/2011. Sınıf: 2b

I. FİZİKİ FİZİOLOJİ SAĞLAMLIĞI					
	Həkimin rəyi	Müşahidə	Valideynlə söhbət	Test və ya tapşırıq	Nəzərə alınmalı məsələlər
Nitqin inkişafı	Sağlam	+	+	Normal	Tapşırıq nəticəsinə əsasən eşitməsində zəiflik olduğu üçün ön partada oturması məqsədəuyğundur
Eşitmə aparatı	Sağlam	+	+	V səv.	
Görmə aparatı	Sağlam	+	+	III səv.	
Dayaq aparatları	Sağlam	+	+	Normal	
II. SOSIAL VƏZİYYƏTİ					
	Sənədlərin araşdırılması	Müşahidə	Valideynlə söhbət	Şagirdlə söhbət	Nəzərə alınmalı məsələlər
Valideynlərin iş yeri və şəraiti	Ata-satıcı (gül) Ana-işləmir		Ata-satıcı (gül) Ana-işləmir	Ata-satıcı (gül) Ana-işləmir	
Qidası və mövsümi geyimi	Normal	Normal	Normal	Normal	
Dərs ləvazimtləri ilə təminatı	Normal	Normal	Normal	Normal	
III. İDRAK SƏVİYYƏSİ VƏ DƏRKETMƏ ÜSULLARI					
	Müşahidə	Valideynlə söhbət və sorğu	Test və ya tapşırıq	Nəzərə alınmalı məsələlər	
Əqli inkişafı	Normal	Normal	Normal	Təlim fəaliyyətləri müəyyən edilərkən nəzərə alınsın	
İdrak səviyyəsi	Yüksək	Yüksək	Yüksək		
Dərketmə üsulu	Səs/Musiqi, Fərdlərarası	Musiqi	Yüksək: M-R Yaxşı: L,S-M,Fa Orta: V-m, N,Fd, B-k		
IV. PSIXİ İNKİŞAFI VƏ MƏNƏVİ PSIXOLOJİ VƏZİYYƏTİ					
	Müşahidə	Şagirdlə söhbət	Valideynlə söhbət	Yoldaşları ilə söhbət	Nəzərə alınmalı məsələlər
Psixi inkişafı	Normal	Normal	Normal	Normal	
Mənəvi psixoloji sabilliyi	Stabil	Stabil	Stabil	Stabil	
V. MARAQLARI					
	Müşahidə	Şagirdlə söhbət	Valideynlə sorğu	Tapşırıq	Nəzərə alınmalı məsələlər
Marağı		Musiqi	Musiqi	Təbiət	Dərslərdə musiqiyə olan marağı nəzərə alınsın
VI. ŞAGİRDİN HAZIRLIQ SƏVİYYƏSİ VƏ İNKİŞAF DİNAMİKASI					
	Sənədlərin araşdırılması	Məlumatların təhlili	Nəzərə alınmalı məsələlər		
Diagnostik qiymətləndirmə	-	-			
Summativ qiymətləndirmə	A.d.-3.4.5.5. Yüksələn Riy.-4.4.4. sabit yaxşı H.b.-5.5.5. sabit yüksək	Yüksələn Sabit yaxşı Sabit yüksək			
İnkişafın dinamikası	A.d.-Yüksələn Riy.-Sabit yaxşı H.b.-Sabit yüksək	A.d.-Yüksələn Riy.-Sabit yaxşı H.b.-Sabit yüksək	Əlavə stimullaşdırmaya ehtiyac duyulur		
VII. ETNİK, DİNİ, MİLLİ MƏNSUBİYYƏTİ					
	Sənədlərin araşdırılması	Valideynlə söhbət	Şagirdlə söhbət	Nəzərə alınmalı məsələlər	
Milliyyəti	Azərbaycanlı	Azərbaycanlı	Azərbaycanlı		
İrqi	Avropoid	Avropoid	Avropoid		
Dini	İslam	İslam	İslam		

Cədvəl 8. **Sinifdə mövcud vəziyyət**

Məktəbin adı: Bakı şəhəri Səbail rayonu 132-134 nömrəli məktəb

Müəllimin adı, soyadı, atasının adı: _____. Tədris ili: 2010/2011. Sinif: 2b

I. FİZİKİ FİZİOLOJİ SAĞLAMLIQ										NƏTİCƏ	
	YÜKSƏK		YAXŞI		ORTA		ZƏİF				
Nitqin inkişafı			18		4		2				
Eşitmə			12		9		3				
Görmə			20		3		1				
Dayaq aparatları			24								
II. SOSIAL VƏZİYYƏT										NƏTİCƏ	
	YÜKSƏK		YAXŞI		ORTA		ZƏİF				
Valideynlərin iş yerində şəraiti			11		4		2				
Qidası və mövsümi geyimi			24								
Dərs ləvazimtları ilə təminatı			I								
III. İDRAK SƏVİYYƏSİ VƏ DƏRKETMƏ ÜSULLARI											NƏTİCƏ
	YÜKSƏK		YAXŞI		ORTA		ZƏİF				
Əqli inkişafı	15		8								
İdrak səviyyəsi			24								
Dərketmə üsulu	Bədən kines.	Linqv.	Mənt.	Vizual	Musiqi	Fərdlər arası	Fərd-daxili	Natura-listik			
	4	4	5	4							
IV. PSIXİ İNKİŞAFI VƏ MƏNƏVİ PSIXOLOJİ VƏZİYYƏTİ										NƏTİCƏ	
	YÜKSƏK		YAXŞI		ORTA		ZƏİF				
Psixi inkişafı	3		19		1						
Mənəvi psixoloji sabilliyi			16		6		1				
V. MARAQLARI											NƏTİCƏ
	TƏBİƏT		İDMAN		TEKNOLOGIYA		CANLILAR				
Marağı	6		5		6		6				
VI. ŞAĞİRDİN HAZIRLIQ SƏVİYYƏSİ VƏ İNKİŞAF DİNAMİKASI										NƏTİCƏ	
	YÜKSƏK		YAXŞI		ORTA		ZƏİF				
Summativ qiymətləndirmə	10		8		6						
İnkişafın dinamikası	13		40		20						
VII. ETNİK, DİNİ, MİLLİ MƏNSUBİYYƏTİ											NƏTİCƏ
	AZƏRBAYCANLI		İSLAM		AVROPOİD		DİGƏR				
Milliyyəti	21						3				
İrqi					21		3				
Dini			24								
VIII. SİNFİN TƏRTİBATI VƏ TƏCHİZATI										NƏTİCƏ	
	YÜKSƏK		YAXŞI		ORTA		ZƏİF				
Təmiri	+										
Cədvəllər və şəkillər			+								
Şagirdlərin əl işləri	+										
Texnologiyalar	+										
Mebel			+								

7. Şagirdlərin milli, etnik, irqi fərqləri. Şagirdlər qarışıq qruplarda bir araya gətirilməlidir. Birgə fəaliyyət, fərqli etnik, milli və irqi mənsubiyyətə malik olan uşaqları vahid amal ətrafında birləşməyi bacarmaq kimi ümumbəşəri dəyərlər tərbiyə edir. Respublikamızda irqi fərqlərə az təsadüf edilsə də, milli, etnik fərqlərlə tez-tez qarşılaşmaq olar. Azərbaycanın bir sıra regionlarında etnik azlıqların yaşaması və bu amilin siniflərin tərkibində də özünü göstərməsi məsələyə münasibətin ciddiliyini önə çəkir. Belə uşaqların dil baryerləri, adət-ənənə fərqləri, digər uşaqlarla münasibətlərinin qurulması və s. təlimin təşkilində əhəmiyyət verilməli məsələlərdir. Bu müşahidələr nəticəsində sənədlər araşdırılmış və valideynlərlə söhbət aparılmış, əldə edilən nəticələr cədvəl 7-də «Şagird haqqında məlumat kartı»na daxil edilmişdir («Şagird haqqında məlumat kartı» şagirdlə bağlı araşdırmaların nəticəsinə əsaslanaraq yerinə yetirilir. Bu kart oktyabr ayının sonuna qədər işlənib tamamlanmalıdır. Yuxarı siniflərdə müxtəlif məsələlər baxımından uşaqda baş vermiş dəyişikliklər araşdırılır).

Bütün şagirdlər barədə məlumatlar hazıranandan sonra «Sinifdə mövcud vəziyyət»ə dair məlumat hazırlanıb məktəb rəhbərliyinə təqdim edilmişdir. Cədvəl 8-də sinifdəki mövcud vəziyyət qiymətləndirilmişdir.

Dünyada gedən proseslər və baş verənlərə diplomatik yanaşma ehtiyacı təhsil işçilərini indi daha ayıq-sayıq olmağa və yaranmış məsələlərin həllinə ehtiyatla yanaşmağa çağırır. Yeniyetmə və gənclərimizə edilən hər təzyiq onları normal insanlardan daha da uzaqlaşdırır. Uzaqlaşdıqca tənhalaşan gənclər ağılagəlməz addımlar atmağa meyilli olurlar. Məktəblilərə sahib çıxmaq, ilk növbədə, təhsil işçilərinin məsuliyyəti və mənəvi borcudur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. «Təhsil haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
<https://edu.gov.az/az/page/72/302>
2. Annex 2. Study on teacher education for primary and secondary education in six Eastern Partnership.
3. Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, pp.469–480
4. Arnold M. Gallegos, (1982) The growing educational crisis in developing countries: Conditions affecting improvement and some new perspectives *Educational Technology* Vol. 22, No. 1, pp. 15-21 (7 pages)
https://www.jstor.org/stable/44424976?read-now=1&seq=3#page_scan_tab_contents/
5. Azerbaijan; World data on education, 2010/2011, 2011.
http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Azerbaijan.pdf
6. «Azərbaycan Respublikasında fəziləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının konsepsiya və strategiyası».

7. Bakalavriat səviyyəsinin «İbtidai sinif müəllimliyi» ixtisası üzrə təhsil proqramı. 2014.
8. Côté, J. (2000). *Arrested adulthood: The changing nature of maturity and identity in the late modern world*. New York: New York University Press. Côté, J. E. (2006). *Emerging adulthood as an institutionalized moratorium: Risks and benefits to identity formation*. In J.J. Arnett & J.L.Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 85–116). Washington, DC: American Psychological Association Press.
9. Dasen, P. (2000). *Rapid social change and the turmoil of adolescence: A cross-cultural perspective*. *International Journal of Group Tensions*, 29, pp.17–49.
10. Delafosse, R.J.C., Fouraste, R.F. & Gbobouo, R. (1993). *Entre hier et demain: Protocol d'étude des difficultés d'identité dans une population de jeunes ivoiriens [Between yesterday and tomorrow: A study of identity difficulties in a population of young people in Cote d'Ivoire]*. In F. Tanon & G. Vermes (Eds.), *L'individu et ses cultures [Individuals and their culture]* (pp. 156–164). Paris: L'Harmattan.
11. Document of, The World Bank, Report No: ICR00001134 Implementation completion and results report (IDA-37690) on credit In the amount of sdr 13.2 million(us\$ 18 million equivalent) to the republic of Azerbaijan for an education sector development project, May 17, 2010
<http://documents.worldbank.org/curated/en/153671468221999934/text/ICR11340P07098101Official0Use0Only1.txt>
12. *Enduring voices: Documenting the planet's endangered languages*. (2008). Retrieved February.
13. *Global strategy on diet, physical activity, and health: Obesity and overweight*. (2009). Retrieved March 12, 2009, from World Health Organization Web site: <http://www.who.int/dietphysicalactivity/publications/facts/obesity/en/>
14. Hannah Arendt. (1954) «The Crisis in Education». https://thi.ucsc.edu/wp-content/uploads/2016/09/Arendt-Crisis_In_Education-1954.pdf
15. Hermans, H.J.M. & Dimaggio, G. (2007). *Self, identity, and globalization in times of uncertainty: A dialogical analysis*. *Review of General Psychology*, 11, pp.31-61.
16. Lieber, R.J. & Weisberg, R.E. (2002). *Globalization, culture, and identities in crisis*. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 16, pp.273–296.
17. Philip H.Coombs. (1968) *The world educational crisis : A system analysis*, Oxford University Press, London, New York, Toronto, pp.246.
http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/COOMBS_E.PDF
18. Phinney & Baldelomar, (2011); see 13 *Globalization and Cultural Identity* 295; Downie, Koestner, ElGeledi, & Cree, (2004); Falmagne, (2004); Huynh et al., Chapter 35, this volume.
19. Phinney, J.S. & Devich-Navarro, M. (1997). *Variations in bicultural identification among African American and Mexican American adolescents*. *Journal of Research on Adolescence*, 7, pp.3–32.
20. Schlegel, A. (2001). *The global spread of adolescent culture*. In L. J. Crockett & R. K. Silbereisen (Eds.), *Negotiating adolescence in times of social change*. New York: Cambridge University Press.

21. School crisis intervention: Using the prepare model National Assossasion of school pshychologists. (2015) İSPA, Sao Paulo, Brazil.
<https://www.csus.edu/indiv/b/brocks/Workshops/ISPA/PREPaRE.ISPA.pdf>
22. Study on Teacher Education for Primary and Secondary Education in Six Countries of the Eastern Partnership: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine Final report (Study on Teacher Education in Four EaP Countries: Azerbaijan)
https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_9_politikalar/1_9_4_egitim_politikasi/teacherreport_en.pdf Agreement nr EAC-2011-0301 (Negotiated procedure EAC/28/2011) European Commission, Directorate-General for Education and Culture ,22 September 2011.
23. Süleymanova A. (2014) Təhsilin əsasları. Bakı: «Təhsil», 399 s.
24. The crisis in public education: Causes and the way forward, Teachers commission CPUSA| MAY 1, 2016 http://www.cpusa.org/party_voices/the-crisis-in-public-education-causes-and-the-way-forward/
25. The education crisis Part 2, <https://rcg.org/realtruth/articles/164-aec.html>
26. The Education Crisis: Being in School Is Not the Same as Learning (<https://www.worldbank.org/en/news/immersive-story/2019/01/22/pass-or-fail-how-can-the-world-do-its-homework>)
27. Vadi. D. Hadad. (1995) Terri Demskinin köməkliyi ilə təhsilin planlaşdırılmasının əsasları: təhsil siyasəti-planlaşdırma prosesi və tətbiqi çərçivəsi. UNESCO, Təhsilin Planlaşdırılması üçün Beyəlxalq İnstitutu, Paris.